

به نام خدا

فساد و توسعه اقتصادی (درآمدی بر ادبیات نظری)

مولفان :

زینب عزیزی

دکتر حسین حسین نژاد ممرآبادی

انتشارات ارسطو
(چاپ و نشر ایران)
۱۴۰۱

نام کتاب: فساد و توسعه اقتصادی (درآمدی بر ادبیات نظری)
مولفان: زینب عزیزی - دکتر حسین حسین نژاد ممرآبادی
ناشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۱
چاپ: مدیران
قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۹۳۰-۹
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

سپاس و قدردانی:

از استاد فرهیخته و معلم دلسوز دکتر نادر صنعتی شرقی
(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور) که خالصانه و دوستانه
همپا و همراه بودند.

فهرست مطالب

شماره صفحه	عناوین
۹	مقدمه
۱۷	فصل اول : تعریف فساد و توسعه
۱۹	تعاریف
۱۹	تعریف توسعه
۲۱	تعریف فساد
۲۲	تعریف انواع توسعه
۲۲	توسعه اقتصادی
۲۴	توسعه سیاسی
۲۵	توسعه پایدار
۲۵	توسعه‌ی انسانی
۲۶	مقایسه‌ی رشد و توسعه اقتصادی
۲۸	بررسی مفاهیم مرتبط با فساد و توسعه اقتصادی
۲۸	تأثیر رشد بر فساد
۲۹	تأثیر توسعه بر فساد
۳۰	تأثیر فساد بر رشد و توسعه اقتصادی
۳۳	فصل دوم : رویکردهای نظری فساد و توسعه اقتصادی
۳۵	مکاتب فکری پیامدهای فساد بر روی رشد و توسعه‌ی اقتصادی
۴۵	شاخص‌های اندازه گیری فساد و حکمرانی خوب

۴۶	۱- شاخص حکمرانی خوب .....
۵۵	فصل سوم : عوامل بر انگیزاننده ی فساد .....
۵۷	۱- عوامل سیاسی و قضایی .....
۵۷	- مشروعیت سیاسی .....
۵۸	- جهانی شدن .....
۵۹	- اندازه دولت .....
۶۲	- تمرکز دولت .....
۶۲	- میزان دموکراسی .....
۶۴	- سیستم حقوقی .....
۶۶	- بازار و رقابت سیاسی .....
۶۷	- بی ثباتی سیاسی .....
۶۸	- بروکراسی و ساختار اداری - سیاسی ناکارآمد .....
۶۸	- شفافیت .....
۶۹	۲- عوامل تاریخی و جغرافیایی .....
۶۹	- محرک های تاریخی .....
۷۰	- موهبت منابع طبیعی .....
۷۴	- اثرات مسری .....
۷۴	- گسترش ویروس کووید- ۱۹ .....
۷۴	۳- عوامل اجتماعی و فرهنگی .....
۷۶	- تنوع قومی .....
۷۶	- جنسیت .....
۷۷	- آزادی مطبوعات / مشارکت مدنی .....
۸۰	- حقوق مدنی پایین .....
۸۰	- میزان تحصیلات .....

۸۱	..... دولت الکترونیک
۸۲	..... مهاجرت
۸۳	..... فرار مغزها
۸۴	..... فرهنگ و باورهای عمومی
۸۵	..... ۴- عوامل اقتصادی
۸۵	..... درآمد سرانه
۸۶	..... آزادی اقتصادی
۸۶	..... فقر
۸۷	..... حقوق مالکیت
۸۸	..... آزاد سازی تجارت
۸۹	..... دستمزد
۹۰	..... رونق اقتصادی
۹۱	..... سرمایه گذاری مستقیم خارجی (اف.دی. آی)
۹۲	..... نابرابری درآمد
۹۳	..... تجارت بین المللی
۹۴	..... تفاوت تأثیر فساد بر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه
۹۵	..... اقتصاد سایه
۹۷	..... فصل چهارم : تجربه‌ی کشورهای مختلف در کنترل فساد
۹۹	..... مقدمه
۱۰۰	..... الف- تجربه کشورهای موفق در کنترل فساد
۱۰۰	..... ۱- فنلاند
۱۰۴	..... ۲- سنگاپور
۱۰۷	..... درسهایی که باید از تجربه سنگاپور آموخت
۱۱۰	..... ۳- انگلستان

ب- تجربه کشورهای ناموفق در کنترل فساد	۱۱۳
۱- چین	۱۱۳
۲- ونزوئلا	۱۱۸
وضعیت کنونی جهان در کنترل فساد	۱۲۵
نتیجه گیری	۱۲۸
فهرست منابع	۱۳۲
الف) منابع فارسی	۱۳۲
ب) منابع خارجی:	۱۴۰
ج) سایت ها:	۱۵۵

مقدمه

فساد^۱ از گذشته‌های دور به عنوان یک مسئله اجتماعی^۲ و اقتصادی^۳ وجود داشته و امروزه به یکی از چالش‌های اقتصادی تبدیل شده است. با این وجود تلاش‌های هماهنگ برای مبارزه با این موضوع در سال‌های اخیر، جامه عمل به خود کشیده است. جهان بدون فساد، برای خیلی از دولت‌ها و نهادهای بین الملل^۴ یک هدف مهم است. فساد یک موضوع مهم در کشورهاست و دولتمردان در تلاش برای پیدا کردن راه‌هایی برای کاهش و کنترل آن هستند. مطالعات مربوط به فساد به دلیل نبود داده‌های کافی دشوار شده است. اول اینکه از نظر عملی اندازه‌گیری مقدار فعالیت‌های فساد آمیز در یک کشور غیر ممکن است. زیرا چنین فعالیت‌هایی به شکل پنهان بوده و به سختی قابل ردگیری هستند. دوم اینکه کمی^۵ کردن رفتار نهادی و عوامل فرهنگی دشوار است که ممکن است اثر قابل توجهی بر روی فساد داشته باشد. با این حال بینش‌های جدید در مورد مبارزه علیه فساد برای تصمیم‌گیرندگان مفید است.

-
1. Corruption
  2. Social issue
  3. Economic
  4. International Institutions
  5. Quantity
  6. Insights

مباحث توسعه اقتصادی از قرن هفدهم و هجدهم میلادی در کشورهای اروپایی مطرح گردید. رشد روزافزون فناوری^۲ و صنعتی شدن^۳، همراه با تصاحب بازار کشورهای ضعیف مستعمراتی^۴، باعث شد کشورهای جهان به دو بخش پیشرفته و عقب مانده تقسیم شوند. از این زمان بود که مباحث توسعه^۵ یکی از مهم ترین مسائل و جزئی از دغدغه های فکری بشر شد (مرادی حقیقی، ۱۳۹۱: ۲). اصطلاح توسعه در معنای جدید آن تنها پس از جنگ جهانی دوم^۶ فراگیر شد. این اصطلاح مفهوم واژه ترقی^۷ را که بیانگر انسان امروزی است و همچنین واژه تکامل را که دارای کاربرد اجتماعی است با خود به همراه دارد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴: ۲۴). شاید جامع ترین تعریف را لوسین پای^۸ ارائه داده است و سه متغیر برابری، انفکاک و ظرفیت را در تعریف توسعه به کار برده است (موثقی ۱۳۸۵: ۳۸). دستیابی به توسعه فرآیندی پیچیده، دشوار و زمان بر است که از یک طرف نیازمند تلاش و ممارست فراوان، ثبات قدم، عزم راسخ و بسیج تمام منابع در جهت دستیابی به آن است و از طرف دیگر نیازمند بستر سیاسی، اجتماعی آرام و باثبات به عنوان شرط اولیه تحقق آن است (هانتینگتون^۹، ۱۳۷۹: ۵).

عجم اوغلو و رایینسون^{۱۰} (۲۰۱۲) نویسندگان کتاب «ملت ها چرا شکست می خورند»^{۱۱} معتقدند: "ملت ها زمانی شکست می خورند که دارای نهادهای اقتصادی استثمار^{۱۲} پستیانی شده از سوی نهادهای سیاسی استثمار^{۱۲} باشند". یعنی نویسندگان

-
1. Europe
  2. Technology
  3. Industrialization
  4. Colonies
  5. Development
  6. World War II
  7. Progress
  8. Lucian Pye
  9. Samuel P. Huntington
  10. Acemoğlu and Robinson
  11. Why nations fall: the origins of power, prosperity and poverty
  12. Exploitation

این کتاب ریشه اصلی توسعه‌یافتگی یا عدم توسعه‌یافتگی ملت‌ها را به ترتیب منوط به شکل‌گیری و وجود نهادهای سیاسی فراگیر^۱ یا وجود نهادهای سیاسی^۲ استثماری حاکم بر آن کشورها می‌دانند. از دیدگاه نظریه‌پردازان نهادگرا، نقش نهادها و علی‌الخصوص نهادهای سیاسی در تحقق توسعه یا عدم تحقق آن بسیار چشمگیرتر و سرنوشت‌سازتر از هر عامل دیگری است. به بیان دیگر، هرچند که حضور عوامل جغرافیایی، فرهنگی و طبقه نخبگان^۳ در توسعه انکارناپذیر است اما از دید نهادگرایان، مهم‌ترین و اصلی‌ترین مؤلفه توسعه، وجود یا عدم وجود نهادهای خوب در هر جامعه هست (شادمان پور، ۱۳۹۹: ۳). بر طبق نتایج تحقیق شادمان پور هرچند وجود نهادهای سیاسی فراگیر می‌تواند در موفقیت توسعه‌ی اقتصادی تأثیر داشته باشد اما کشورهایی بیش از همه کامیاب بوده‌اند که در کنترل فساد و شایسته‌سالاری موفق باشند. موسسه گالوپ^۴، فساد را مجموعه‌ی اقدامات غیرقانونی می‌داند که از طریق آن‌ها شهروندان به مقامات دولتی رشوه می‌دهند تا مجوز بگیرند، قرارداد ببندند یا از مجازات بگریزند و به‌طور خلاصه فساد را رشوه دادن برای فائق آمدن بر قانون یا قواعد بوروکراسی تعریف کرده است (عطایی، ۱۳۸۹: ۱۸۶) در اینجا می‌توان به سه نکته اشاره کرد:

نکته اول: درحالی‌که هزینه‌های مستقیم^۵ اقتصادی فساد کاملاً شناخته شده است، ولی هزینه‌های غیرمستقیم آن می‌تواند حتی قابل توجه‌تر و مخرب‌تر باشد و به کاهش رشد و نابرابری درآمدی منجر شود. افزون بر آن فساد اثر فرسایشی گسترده‌تری بر جامعه دارد، زیرا اعتماد به دولت را زائل می‌کند و استانداردهای اخلاقی شهروندان را از بین می‌برد.

نکته دوم: اگرچه فساد پدیده کاملاً پیچیده‌ای است ولی این گزاره و یا افسانه که فساد اصولاً یک مشکل فرهنگی^۶ است و مقابله با آن چندین نسل به طول خواهد انجامید به

---

1. Inclusive political institutions

2. Political

3. Elite

4. Gallup Inc

5. Direct

6. cultural

نظر من قابل پذیرش نیست، کشورهایی وجود دارند که در یک زمان نسبتاً کوتاه توانسته‌اند در مقابله با آن به پیشرفت‌های مهمی دست پیدا کنند.

نکته سوم: تجربه نشان داده است که برای مقابله با فساد یک رویکرد کل نگرانه و درعین حال چندوجهی مورد نیاز است. رویکردی که انگیزه‌های مناسب و حاکمیت قانون را ایجاد می‌کند، شفافیت^۱ را افزایش می‌دهد و اصلاحات اقتصادی را ارائه می‌کند که هرگونه فرصت انجام اعمال غیرقانونی را از بین می‌برد. شاید مهم‌ترین جزء یک رویکرد موفقیت‌آمیز ضد فساد، ایجاد نهادهای قدرتمندی باشد که مرکزیت آن باید در داخل دستگاه اداری - حرفه‌ای دولتی باشد. این دستگاه باید هم از نفوذ اشخاص غیردولتی و هم مداخلات سیاسی به میزان کافی مصون باشد (لاگارد^۲، ۲۰۱۶).

از فساد غالباً به‌عنوان یک بیماری شدید نام‌برده می‌شود. بیماری سرطان و یا ایدز که به‌طور بی‌رحمانه از یک سازمان به سازمان دیگر و از یک نهاد به نهاد دیگر سرایت می‌کند. به‌طوری‌که تمام نهادهای موجود را تحلیل می‌برد تا منجر به فروپاشی سیستم سیاسی حاکم شود. فساد گسترده و فراگیر یکی از نشانه‌های ضعف حاکمیت^۳ است و عملکرد ضعیف حاکمیت می‌تواند روند رشد^۴ و توسعه اقتصادی را رو به تحلیل برد.

توسعه، نتیجه بسیج نیروهای مادی و انسانی برای اهداف مترقی توسعه‌یافتگی است و از این رهگذر است که فقر^۵، بی‌سوادی، وابستگی^۶ و اختناق جای خود را به رفاه، آزادی^۷ و قدرت^۸ می‌دهد (سامتی و همکاران، ۱۳۹۰). گاهی توسعه اقتصادی به‌اشتباه با رشد اقتصادی یکسان فرض می‌شود، درحالی‌که توسعه اقتصادی شامل تحولات و تغییرات

-
1. Transparency
  2. Lagarde
  3. Government
  4. Growth
  5. Poverty
  6. Dependence
  7. Freedom
  8. power

بنیادین اقتصادی است که از سطح کمی فراتر رفته و باکیفیت از جمله به کارگیری نهادها و ظرفیت‌های خالی، افزایش کارایی اقتصادی و افزایش ظرفیت‌های تولیدی (فیزیکی، انسانی، اجتماعی و...) سروکار دارد. در توسعه اقتصادی، توان بهره‌برداری از منابع موجود به صورت مستمر و پویا افزایش یافته و هرروز نوآوری جدیدی انجام خواهد شد و در کنار آن نهادهای اجتماعی متحول شده و نگرش‌ها تغییر پیدا خواهد کرد (مرادی حقیقی، ۱۳۹۱: ۲). بنابراین توسعه عبارت است از رشد مداوم اقتصادی یک جامعه و بهبود وضعیت رفاهی افراد آن، که ناشی از دگرگونی و تحول در بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، علمی و فرهنگی جامعه است (نراقی، ۱۳۷۹: ۳۳).

یکی از عواملی که توسعه‌ی اقتصادی را دشوار ساخته و با مشکل روبرو می‌کند، فساد است. هزینه مستقیم اقتصادی فساد به سادگی توسط عموم مردم قابل درک است. دو شکل بسیار مشخص فساد رشوه‌ای است که برای فرار از پرداخت مالیات^۱ و برنده شدن در مناقصات دولتی پرداخت می‌شود و به طور مستقیم باعث کاهش درآمدهای دولتی می‌شود و شکل دوم هم ممکن است هم‌زمان به افزایش مخارج دولت و کاهش کیفیت سرمایه‌گذاری‌های بخش دولتی منجر شود. فساد اثر مخربی^۳ بر اقتصاد دارد، فساد گسترده باعث می‌شود که اجرای سیاست مالی مناسب مشکل‌تر شود (لاگارد، ۲۰۱۶: ۲۰۱۶).

بر مبنای مطالعات و تجارب جوامع مختلف، فساد اقتصادی عامل برهم زدن توازن و تعادل^۴ نظام اجتماعی و فرهنگی، نظام اقتصادی و حتی ثبات نظام‌های سیاسی است، کارکردهای سیستمی بخش‌های مختلف جامعه را بر هم می‌زند و شیوع آن در سطوح نهادی و یا رده‌های بالای سیاسی و مدیران عالی رتبه می‌تواند مهم‌ترین زمینه تضعیف مشروعیت^۵ سیاسی محسوب شود. در واقع در عرصه امنیت^۶ داخلی تأثیرات و تهدیدات

---

1. Bribe

2. tax

3. Destructive

4. Balance

5. Legitimacy

6. security

امنیتی فساد عمیق‌تر است و به‌نوعی تهدید استراتژیک^۱ برای نظام حقوقی و رژیم سیاسی محسوب می‌شود (جمالی اسگویی و همکاران، ۱۳۹۸).

فساد گریبان تمام کشورها را در هر مرحله از توسعه‌یافتگی می‌گیرد. در واقع برخی از کشورهای در حال توسعه^۲ در مقایسه با بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته فساد کمتری دارند. در حال حاضر مطالعه جدیدی که میزان کل فساد جهانی را به‌صورت کمی نشان دهد صورت‌نگرفته است ولی بر اساس میزان رشوه‌هایی که هر سال پرداخت می‌شود به ابعاد^۳ بزرگ مشکل می‌توان پی برد. بنا بر برآوردی که به‌تازگی به‌روز شده است بین ۱٫۵ تا ۲ هزار میلیارد دلار (حدود دو درصد تولید ناخالص داخلی جهان) رشوه در هر سال در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه پرداخت می‌شود. با در نظر گرفتن این نکته که رشوه زیر مجموعه طیف وسیعی از تمام اشکال ممکن فساد است، هزینه کلی فساد (هم در شکل قابل اندازه‌گیری^۴ و هم به صورت هزینه فرصت^۵ آن) سر به فلک می‌زند (لاگارد، ۲۰۱۶). آن چه بیشتر موجبات نگرانی را فراهم می‌کند این است که فساد وقتی به یک فرهنگ تبدیل شد دیگر کسی به قبح و نادرستی کارش نمی‌اندیشد. زیرا از یک سو می‌بیند که همه این‌طور رفتار می‌کنند و از سوی دیگر از او نیز انتظار دارند که چنین رفتار کند (رفیع پور ۱۳۸۸: ۴۹).

سال ۲۰۲۰ میلادی که شاید رُند بودن عدد آن می‌توانست بعدها به دلیلی برای به یاد ماندن آن در خاطره‌ها بدل شود، از قضا یکی از به یاد ماندنی‌ترین سال‌ها در تاریخ معاصر هم از آب در آمد، اما نه به دلیل رُند بودن عددها، که به دلیل همه‌گیری کرونا. اما همه‌گیری کرونا تنها به مرگ انسان‌ها، وارد آمدن ضربه‌ای کم‌سابقه به اقتصادها و خانه‌نشینی اجباری ختم نشد، بلکه به افزایش فساد در ساختارهای سیاسی و اقتصادی

-
1. Strategic
  2. Developing
  3. Dimensions
  4. Measurable
  5. Opportunity Cost

جهان هم انجامید. سازمان «شفافیت بین‌الملل»^۱ از سال ۱۹۹۵ میلادی به این سو، هر سال گزارشی در مورد وضعیت فساد در بخش عمومی (یعنی در سطح دولتی) در جهان منتشر می‌کند و این در حالی است که گزارش سال ۲۰۲۰ این مؤسسه، نشان‌دهنده این است که بروز همه‌گیری کرونا، به طور کلی وضعیت فساد اقتصادی-سیاسی در جهان را بدتر کرده است.

بر اساس گزارش امسال (۲۰۲۲)، ۲۷ کشور که از جمله آنها می‌توان به قبرس، لبنان و هندوراس اشاره کرد، همه در بدترین وضعیت تاریخی خود به لحاظ شاخص ادراک فساد قرار دارند. سازمان شفافیت بین‌المللی همچنین به این نکته اشاره کرده است که طی یک دهه اخیر ۱۵۴ کشور جهان به لحاظ فساد یا بدتر شده‌اند یا هیچ پیشرفتی در مبارزه با فساد نداشته‌اند.

از سال ۲۰۱۲ تاکنون، ۲۳ کشور در شاخص ادراک فساد شاهد افت چشمگیر بوده‌اند که از جمله آنها می‌توان به اقتصادهای پیشرفته‌ای همچون استرالیا^۲ (۷۳)، کانادا^۳ (۷۴) و ایالات متحده^۴ (۶۷) اشاره کرد. آمریکا برای نخستین بار در تاریخ از جمع ۲۵ کشور صدرنشین این جدول خارج شد و با امتیاز ۶۷ به رتبه ۲۷ سقوط کرد. بر این اساس، ۲۵ کشور موفق شدند امتیازهای خود را بهبود ببخشند که از جمله آنها می‌توان به استونی^۵ (۷۴)، سیشل^۶ (۷۰) و ارمنستان^۷ (۴۹) اشاره کرد.

بر اساس گزارش اخیر سازمان شفافیت بین‌الملل، تلاش‌ها در زمینه مبارزه با فساد، حقوق بشر و دموکراسی در سطح جهان دچار رکود شده یا افت کرده و حتی مورد حمله قرار گرفته است. این موضوع تصادفی نیست. تداوم استفاده دولت‌ها از پاندمی کووید-

---

1. Transparency International

2. Australia

3. Canada

4. United States

5. Estonia

6. Seychelles

7. Armenia

۱۹۱ برای مخدوش کردن حقوق بشر و دموکراسی نیز می‌تواند در آینده منجر به افت بیشتر تلاش‌های ضدفساد در سطح جهان شود.

سازمان شفافیت بین‌الملل از دولت‌ها خواسته است در زمینه تلاش‌های مبارزه با فساد و حقوق بشر فعالانه وارد عمل شوند و از مردم سراسر جهان درخواست کرده است که برای تغییر مطالبه‌گرانه در این زمینه به یکدیگر پیوندند.

سازمان شفافیت بین‌الملل برای تهیه جدول رتبه‌بندی خود از ۱۳ منبع خارجی استفاده می‌کند که از جمله آنها می‌توان به بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، شرکت‌های خصوصی مشاوره ریسک و اندیشکده‌ها اشاره کرد. امتیازها منعکس‌کننده نظرات کارشناسان و فعالان کسب و کارهاست. فرآیند تهیه شاخص ادراک فساد به‌طور مداوم مورد بازبینی قرار می‌گیرد تا اطمینان حاصل شود که تا حد ممکن درست و منسجم است.

فصل اول

تعریف فساد و توسعه

تعاریف

تعریف توسعه

- یکی از اولین تلاش‌ها در جهت تمرکز بر ارزش‌های ذاتی انسان به‌عنوان مفهوم توسعه، تعریف سیرز^۱ (۱۹۶۹) است. وی سه ویژگی اساسی توسعه را به صورت سؤال طرح کرده و معتقد است که علی‌رغم تنوع در دین، سنت، نژاد و... در بین همه جوامع مشترک است. بنابراین سوالی که باید درباره فرآیند توسعه‌ی یک کشور پرسید این است که چه اتفاقی برای فقر افتاده است؟ چه اتفاقی برای بیکاری^۲ افتاده است؟ چه اتفاقی برای نابرابری افتاده است؟ اگر در همه این سه مورد کاهش رخ داده باشد، بدون تردید باید گفت که در جامعه مورد نظر توسعه اتفاق افتاده است؛ اما اگر یک یا دو مورد از این سه مشکل اساسی بدتر شده‌اند به خصوص اگر هر سه مورد بدتر شده باشد عجیب خواهد بود که نتیجه این فرآیند را توسعه بنامیم، حتی اگر درآمد سرانه نیز افزایش یافته باشد.

- تالکوت پارسونز^۳ در تعریف خود، مفهوم متغیرهای الگویی را برای نوسازی^۴ به کار می‌برد و منظورش این است که در جریان نوسازی نوعی از رفتارها یا وضعیت‌ها به نوعی دیگر تبدیل می‌شود (ساعی ۱۳۷۷: ۲۷). همچنین بسیاری از نویسندگان، توسعه را مترادف

-
1. Seers
  2. Unemployment
  3. Talcott Parsons
  4. Modernization

با صنعتی شدن^۱ تعریف می‌کنند (موثقی ۱۳۸۵: ۳۹). وابسته کردن توسعه صرفاً به اقتصاد یک نارسایی است و همواره یک وابستگی متقابل ساختاری^۲ بین سطوح مختلف فرهنگی یا سیاسی و توسعه وجود دارد.

- گونار میردال^۳ آغازکننده‌ی مباحث جدید و علمی توسعه است که در دهه ۱۹۵۰ به نقش ساختار فرهنگی در فرآیند توسعه تأکید داشت. وی اعتقاد داشت تا زمانی که ساختار فرهنگی یک جامعه تغییر نکند و پذیرای مفاهیم جدید توسعه نباشیم، نمی‌توانیم به آینده‌ی توسعه‌ی یک کشور امیدوار باشیم. میردال معتقد بود علم باوری و آینده باوری ویژگی‌های یک ساختار فرهنگی مناسب توسعه است که می‌تواند مسیر را برای تحولات سایر ساختارها فراهم کند. اعتقاد به اینکه باید از نیروهای خلاق و از تفکر و نوآوری و آموزش در دنیای جدید استفاده کرد و اینکه احترام به همه‌ی انسان‌ها در توسعه یک اصل است و توسعه بدون سرمایه‌های انسانی امکان‌پذیر نیست (نورمحمدی و صمیمی، ۱۴۰۰: ۲۷۳).

دکتر حسین عظیمی معتقد است: توسعه فرایندی است که طی آن باورهای فرهنگی، نهادهای اجتماعی، نهادهای اقتصادی و نهادهای سیاسی به صورت بنیادی و بر اساس یک یا چند اندیشه و بصیرت اصلی، متحول می‌شوند تا متناسب با ظرفیت‌های شناخته شده جدید شوند و طی این فرآیند، نیازهای مادی و معنوی افراد آن جامعه تأمین می‌شود و سطح رفاه جامعه ارتقا می‌یابد. توسعه مبین یک نوع بازسازی کامل جامعه و به عبارت دیگر تحول یک تمدن به تمدن دیگری است. (همان: ۲۷۴)

---

1. Industrialization
2. Structural
3. Gunnar Myrdal